

Романова Ольга

(Київ)

До питання формування антропологічної та ідеологічної складової у французькій літературі мандрів XVI–XVIII століть

У статті здійснено ґрунтовний аналіз формування антропологічного та ідеологічного виміру французької літератури мандрів у контексті ранньомодерної Європи. Авторка наголошує на потребі комплексного вивчення витоків подорожнього дискурсу з урахуванням національної специфіки та культурно-історичних чинників, що впливали на його еволюцію. Особливу увагу приділено періоду XVI–XVIII століть як ключовому для становлення інтелектуальних і концептуальних засад, які стали основою розвитку жанру. Дослідження окреслює процеси осмислення образу «іношого» та ідентифікаційних моделей, що постають у текстах літератури мандрів на тлі ренесансної колоніальної ідеології.

Ключові слова: антропологія, ідентичність, ідеологія, колонізація, література мандрів, Марк Лекарбо, образ «іношого», Ренесанс, французька література.

Проблематика формування моделі франкомовної та, в ширшому контексті, європейської літератури мандрів привертає дедалі більше уваги дослідників, особливо з огляду на її антропологічні та ідеологічні виміри.¹ Відображаючи культурні, соціальні та політичні контексти, в яких виникали ці наративи, література мандрів не лише описує індивідуальні подорожі, а й віддзеркалює національні ідентичності та ідеологічні засади різних європейських країн.

Ця розвідка має на меті простежити, як національні особливості впливали на формування мандрівного дискурсу та

¹ Див.: Торкут Н. М. Гаклюйтові антології морських подорожей та їхній вплив на масову свідомість англійського ренесансного читацького загалу. *Гуманітарний вісник*. Серія: Іноземна філологія. Черкаси : ЧПТ, 2001. Число 5. С. 77–80; Торкут Н. М. Мемуарна проза Вольтера Релі. *Ренесансні студії*. Запоріжжя, 2000. Вип. 5. С. 21–29; Романова О. В. Мара Mundi: нариси про історію французької літератури мандрів : монографія. Черкаси : Видавець Олександр Третяков, 2017.

I. Історико-літературний процес

специфіку подорожньої літератури у французькому контексті. Основна увага приділяється процесам конструювання образу «іншого» та самопізнання крізь тексти подорожей, а також еволюції жанру під впливом історичних, ідеологічних і культурних зрушень ранньомодерної доби.

У детальній розвідці під назвою «Адам та Новий Світ», італійський антрополог Джуліано Льюцці розглядає літературні та документальні праці, пов'язані з колоніальною епохою XVI, XVII та XVIII століть. Ці матеріали виникли як зображення «примітивних» культур, тому не можуть служити точним свідомством їхнього культурного розвитку, особливо у контексті зустрічей європейців з корінними народами Нового Світу. Дослідника цікавить, звідки виникає бажання ідеалізувати «дикі» племена та народи? Деякий час образ «доброго дикуна» не міг існувати у подібній літературі, бо це було пов'язано з Хрестовими походами, отже образ ворога не сприяв формуванню позитивного враження. На думку Дж. Льюцці, колоніальна історія включає в себе європейську історію, колоніальну ідеологію та одночасно з цим ідеологічно-культурну боротьбу у Європі.² Крім того, одним із головних питань у будь-якому творі, присвяченому подорожі до Нового Світу, так чи інакше, постає питання походження індіанців. Юристи, філософи та теологи XVI–XVIII століть згадували це у своїх подорожніх нотатках. Гонсало Фернандес де Ов'єдо і Вальдес став одним із перших, хто висунув теорію про походження корінних народів Америки, представивши її у 1535 році в своєму творі «Загальна і природна історія Індій».³ Усі ці маніпуляції були потрібні Ов'єдо для того, щоб довести походження іспанської монархії від Яфета та приналежність нововідкритої землі іспанському монарху – не як захоплення, а як повернення законного спадку. Французький гугенот Урбан Шоветон у своїх коментарях до французького перекладу праці Джироламо Бенцоні спростував іспанську «теорію», аргументуючи, що іспанці не були настільки заповзяними мореплавцями, щоб відкриття нових земель одразу набувало ідеологічного колонізаторського значення.⁴ Цікаво, що у

² Gliozzi G. Adam et le Nouveau Monde. Champ Social Editions, 2000.

³ Fernández de Oviedo y Valdés G. Historia general y natural de las Indias, islas y tierra-firme del mar oceano. Madrid, 1851. URL: <https://archive.org/details/generalynatural01fernrich>.

⁴ Chauveton U. Histoire nouvelle du nouveau monde: Contenant en somme ce que les Hespagnols ont fait jusqu'à présent aux Indes occidentales, & le rude traitement qu'ils font à ces povres peuples là. Par Eustace Vignon, 1579. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t57764170.image>.

своїх дорученнях серу Волтеру Релі королева Єлизавета І наголошує-вала, що він отримує повну свободу дій на відкритих і досліджених ним землях, якщо вони не перебувають під владою християнського принца.⁵ Водночас Гійом Постель розвинув теорію спадщини Адама у Стислому викладі космографічної дисципліни (1561).⁶ Центральне місце в його концепції посідає ідея об'єднання світів між нащадками Ноя – Сімом, Хамом та Яфетом – що, на думку Постеля, стало основою для формування всесвітньої імперії. Важливою частиною цієї імперії має стати Новий Світ, який автор пропонує називати Атлантидою.⁷

Оскільки Яфет, який отримав у царювання Європу, був старшим серед братів, то він і мав право на царювання не тільки там, а і в Новому Світі, Атлантиді. Постель намагався таким чином закріпити права Франції на нові відкриті землі, щоб довести, що іспанці не можуть бути єдиними власниками. Постель знайшов підтримку у протестанта Гійома дю Бартаса, посилення цієї теорії у XVIII ст. ми спостерігаємо у англіканця Ніколаса Фуллера. Він стверджував, що всі люди у будь-якому місці Землі взагалі виводяться спочатку як колонії, навіть на континенті, на якому ми живемо зараз. Тому численні народи Європи також заслуговують на право бути першими поселенцями Вест-Індії. Відповідь передбачувана, оскільки найкраще підходить для досягнення цієї мети, називати північні народності – яфетичними, або скіфськими, кельтськими та сарматськими.

Про походження індіанців писали у своїх наукових дослідженнях Дієго Дуран та Жозе Акоста. Для Дурана у його «Історії Індії, Нової Іспанії та островів материка»⁸ тубільці були нічим іншим, як уособленням десяти колін ізраїлевих. Проте Акоста і Торквемада навпаки вважали абсолютно хибною думку проводити якісь аналогії у походженні індіанців від євреїв. Це було необхідно для того, щоб виправдати нищення тубільного

⁵ Hakluyt R. The Letters Patents Granted by the Queen's Majestie to M. Walter Raleigh for the Discovering and Planting of New Lands and Countries, Anno 1584.
URL: <https://www.cambridge.org/core/books/principal-navigations-voyages-traffiques-and-discoveries-of-the-english-nation/letters-patents-granted-by-the-queenes-majestie-to-sir-walter-raleigh-for-the-discovering-and-planting-of-new-lands-and-countries-anno-1584/90CB88BF1F7A79E045AD671AF978939E>

⁶ Postel G. Cosmographicae disciplinae compendium, in suum finem, hoc est ad divinae providentiae certissimam demonstrationem conductum. Per Ioannem Oporinum, 1561.
URL: <https://archive.org/details/cosmographicaedi00post>. P. 15.

⁷ Ibid. P. 32.

⁸ Durán D. Historia de las Indias de Nueva España y islas de Tierra Firme. 1588.
URL: <https://archive.org/details/historiadelasind02dur>.

I. Історико-літературний процес

населення, оскільки раніше ідеологічна складова не дозволяла так чинити. Торквемаді необхідно було віднайти аргументи для виправдання насильницьких дій, і вони, звісно, полягали у тому, що сам Господь карає тих, хто вклоняється ідолам. Адже свого часу єпископ Бартоломе де лас Касас у праці «Коротка розповідь про знищення Індій» (1542) критикував дії іспанців в Америці, використовуючи припущення про єврейське походження корінних народів як основу для засудження геноциду та кривавих завоювань.⁹ Звичайно, що пошуки генетичної спорідненості індіанців з європейцями мали суто прикладний характер: якимось чином треба було пояснити утворення васальної залежності тубільного населення від дуже далекого у географічному та ідеологічному плані католицького короля.

Англійський письменник Вільям Стречей, автор «Історії подорожі до Британської Вірджинії»,¹⁰ та іспанський мореплавець Мартін Фернандес де Енсісо спиралися на Книгу Ісуса Навина та історію про боротьбу ізраїльтян з ханаанцями. Проводячи паралелі, вони намагалися пояснити насильницьку політику та війни у Новому світі.

Безумовно, Нова Земля мала нести у собі ще одну привабливу рису – наявність золота. Іспанські коментарі Біблії давали приводи говорити, що Земля Офіра, куди пливли човни царя Соломона, і є Америкою. Гійом Постель вважав, що Офір це не тільки міфічний регіон, а й ім'я Симового сина.¹¹ До речі, з відкриттям Америки та розповсюдженням семітської теорії походження індіанців міфічний Офір географічно перемістився з Африки в Новий Світ. Знавець Біблії Беніто Аріас Монтано, капелан Філіппа II, склав карту «священної географії», де також позначив Америку як територію, на якій живуть сини Симові. (Територія сучасної України у Монтано має назву Iarahh та Nadoram). Понсе де Леон шукав фонтан вічної юності, а відкрив Флориду. Священні тексти у ті часи не могли дати відповіді на усі запитання, що спонукало шукати їх в інших письмових джерелах, зокрема античних. Це, в свою чергу, породило антитезу сприйняття світу: або кризь біблійні джерела, або кризь античні.

⁹ Las Casas B. de. Brevisima relación de la destrucción de las Indias. 1552.

URL: <https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/brevsima-relacin-de-la-destruccin-de-las-indias-0/html>.

¹⁰ Strachey W. The historie of travaile into Virginia Britannia. 1612.

URL: <https://archive.org/details/historietravail00majogoog>.

¹¹ Gliozzi. Op. cit. P. 132.

Саме тому «античне» сприйняття географії нових відкритих земель залишалося актуальним. Джироламо Фракасторо – лікар, письменник, дослідник – у своїй поемі “*Syphilis, sive morbus Gallicus*” зобразив діалог між іспанцями, які прибули до Америки, та місцевим священнослужителем, який розповів легенду про походження свого народу, дуже схожу на ту, яку Солон почув від єгипетського священника про Атлантиду. Для Фракасторо історія Атлантиди¹² була основою для пояснення походження тубільного населення Американського континенту, включаючи божественне покарання. Джованні Батіста Рамузіо – італійський географ, автор книги «Навігація та подорожі», яка витримала три видання та являла собою компіляцію усіх великих на той час мандрівок Марко Поло, Магеллана, Іосефата Барбаро, опис Африки та Китаю, – також підтримував ідею про зв'язок Атлантиди й Америки.¹³

Джарімберто у трактаті “*Problemi naturali e morali*” ставить питання про те, яким чином населення Індії та інших східних країн, що були відкриті в епоху Ренесансу, мають схожі з нами звички, хоча до цього ми не знали про існування один одного.¹⁴ Після довгих та розлогих порівнянь він приходить до висновку, що біблійна теорія походження народів не може це пояснити, а ось античний міф про Атлантиду схожий на правду. Втрачене спільне коріння для європейців та населення Америки, пояснюється через предмети побуту та мистецтва. Оскільки Джерімберто збирав витвори мистецтва, включаючи античні, він припускав, що подібна культура колись об'єднувала два континенти, як у мистецькому, так і у географічному аспекті. На його думку, ця єдність була втрачена, а потім знову віднайдена завдяки Христофору Колумбу.

Венеційська теорія походження Америки від Атлантиди не випадково виникає на противагу «біблійній» теорії іспанців, яка служила суто ідеологічним обґрунтуванням колонізації нових земель.

¹² Fracastoro G. Hieronymi Fracastori Syphilis sive Morbus gallicus. 1530.
URL: https://archive.org/details/syphilis_morbus_gallicus.

¹³ Ramusio G. B. Delle navigationi et viaggi. 1606.
URL: <https://archive.org/details/dellenavigationi00ramu>.

¹⁴ Garimberti G. Problemi naturali, e morali di Hieronimo Garimberti. 1550.
URL: https://archive.org/details/problemi_naturali_morali.

I. Історико-літературний процес

Франсіско Лопес де Гомара у «Загальній історії Індії»¹⁵ писав, що Америку можна назвати «Новим світом» не тому, що вона не була відома раніше, а тому, що там все відмінне, нове для європейця. Він підкреслював автономність від біблійної історії земель, відкритих Кортесом, відмовляючи тим самим у праві на спадок іншим європейським державам-колонізаторам. Це, в свою чергу, дозволило створити ще один міф про короля Монтесуму й Кортеса, де Монтесума нібито зізнається загарбнику, що їхня цивілізація походить від людей, схожих на іспанців, і тому вони мають коритися їм. Гомара намагався поєднати дві теорії: адамічну та атлантичну, щоб було зручніше маніпулювати фактами, виправдовуючи дії Кортеса.

Дослідники кажуть про існуючий діалог між Гомарою та Монтенем, який у своїх «Пробах» спирався на "*Hispania Vtrix*".¹⁶ Звичайно, це було викликано передусім тим, що французи виступили проти іспанської монополії на колонізацію Нового Світу. Монтень відкидає біблійну теорію походження населення Америки та, спираючись на аргументацію Гомари, висуває версію походження Нового Світу від Атлантиди. На його думку, саме цей зв'язок пояснює культурну та архітектурну розвиненість цивілізацій, що були відкриті іспанцями. Попри вражаючі здобутки цієї цивілізації, вона була безжально винищена іспанцями заради матеріальних благ—зокрема «перцю та перлів», що стали символом колоніальної жадібності.¹⁷

У «Пробах» Монтень розглядав Америку з точки зору людського віку, і вона для нього знаходилася на рівні дитини. Він вважав, що коли Старий світ досягне апогею свого розвитку та піде у небуття, Новий Світ набуде сили й займе місце, яке до цього цивілізаційно належало Старому. Крім того, для Монтеня існування Нового Світу слугувало гіпотетичним доказом «епікурейської» теорії про існування інших, ще невідомих світів. У своїх роздумах філософ доводив, що іспанці, зі своєю антитезою християни – варвари, не зрозуміли головного принципу життя про множинність народів та їх самовираження, його навіть не вражала головна аргументація про канібалізм. Тобто світ, який ще тільки проходить стадію «дитини», не може

¹⁵ López de Gómara F. Historia general de las Indias. 1552. Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. URL: https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/historia-general-de-las-indias--0/html/fef81d62-82b1-11df-acc7-002185ce6064_2.html.

¹⁶ Gliozzi. Op. cit. P. 169.

¹⁷ Ibid. P. 171.

бути засуджений з точки зору моралі Старого світу.¹⁸ (До речі, через п'ятсот років Клод Леві-Стросс у «Печальних тропіках» писав те ж саме, не змінюючи антропологічного підходу.) Проте у випадку Монтеня мова не йде про початок теорії антиколоніалізму, як би це могло здатися на перший погляд. Навпаки, таким чином Монтень підводить до образу ідеального правителя, яким для нього постає Александр Македонський. Він також осмислює загальний принцип завоювання греків і римлян, що стосувався підкорення сусідніх народів та цивілізацій. Водночас Монтень пропонує альтернативну модель взаємодії, натхненну античністю, – співпрацю, побудовану на обміні.

Позиція англійців найкраще викладена у класичній ідеологічній праці епохи Ренесансу «Основні плавання» Річарда Гаклюйта.¹⁹ Френсіс Бекон, перебуваючи під її впливом, у «Новій Атлантиді» повністю асоціює платонівський острів з Америкою. Він має те саме питання, що і Джарімберто: звідки схожість цивілізацій? Для Бекона відповідь полягає у розвитку мореплавства від античних часів. Походження самих жителів Америки він пояснює потопом, який відбувся на цих територіях. Для Бекона ідея колонізації територій – це їхнє заселення та початок сільськогосподарського виробництва, а не видобуток золота, як це робили іспанці. Колонія має вибудовувати політику сусідських відносин з тубільним населенням, а вже потім мова може йти про політичний та військовий альянс.

У Франції ця тематика знайшла оригінальне продовження завдяки мандрівнику Марку Лекарбо, який був адвокатом, письменником, поетом та істориком. Він відзначався продуманою ідеологічною поетичною позицією, яка втілювалася у літературних творах типу «Промови за мир».²⁰ Лекарбо – автор перших французьких віршів, надрукованих у Північній Америці, а його драматичний твір «Театр Нептуна» вважається першою на канадській землі театральною постановкою, що відображає

¹⁸ Montaigne M. Les Essais – I. Traduction en Français Moderne par Guy De Pernon. 2008.

URL: <https://archive.org/details/essais.montaigne.pernon>.

¹⁹ Hakluyt R. The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English nation: Made by sea or over-land to the remote and farthest distant quarters of the earth, at any time within the compass of these 1600 years: Divided into three several volumes, according to the positions of the regions. London : G. Bishop, R. Newberie, and R. Barker, 1599.

URL: <https://archive.org/details/principalnavigat1and2hakl>.

²⁰ Lescarbot M. Discours pour la Paix. Harangue d'action de grâces. Poèmes pour la Paix, écrits composés lors de la Paix de Vervins. 1598. *Bibliothèque nationale de France*.

URL: <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc37124z>.

I. Історико-літературний процес

моменти колонізації Канади.²¹ Використовуючи свою ерудицію, він провів аналогію між Біблійним Потопом та подорожами Ноя після нього, аргументуючи, що Ной приплив до Нової Франції та Британії, наділивши тим самим французьку корону правами на ці території. У своїх доводах він також посиляється на легендарний заповіт Адама.²² Водночас він стверджує, що саме Ной назвав галлів галлами, тому вони мають більше прав на відкриття нових земель, ніж іспанці – хоча останні також є нащадками Яфета.

Тієї ж ідеологічної лінії дотримувався і автор «Загальної історії» Жак де Шаррон.²³ На його думку французи походять від Гомера, старшого сина Яфета, тому усі інші європейські нації мають вклонитися старшому брату та не заважати колонізації інших земель. Цікаво, що де Шаррон у частині про походження народів пише про Сіма як засновника усіх Східних країн, включаючи туди Московію й Татарію, Скіфію й Сарматію. Але Скіфія і Сарматія у нього – це Туреччина. Шаррон приписує цим народам обожнювання Сіма і возвеличення Магога, а ту частину, яка знаходиться на кордоні з Московією, відносить вже до Ноевого сина – Яфета.

Слід зауважити, що зібрані етнографічні матеріали М. Лекарбо у своїх віршах перетворював на поетичні образи, створюючи невід'ємне враження новизни для читачів. Звісно, що тогочасна французька лірика отримала значне поповнення новими мотивами, ритмами та стилями, а також екзотичним словником, який досі не використовувався у поезії. Сам поет це добре усвідомлював і кілька разів стверджував, що його вірші характеризуються «абсолютно новим стилем», стилем, «який ще ніхто не вивів на світ».²⁴ Це враження від новизни все ще зберігається через багато століть, тож можна стверджувати, що М. Лекарбо зміг створити нову поезію, яка знаходиться між

²¹ The Theatre of Neptune / Le Théâtre de Neptune. *The Canadian Encyclopedia*. URL: <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/the-theatre-of-neptunele-theatre-de-neptune-emc>.

²² Bezold C. Das arabisch-äthiopische Testamentum Adami. *Orientalische Studien Theodor Nöldeke zum siebzigsten Geburtstag*. Gieszen : Töpelmann, 1906. V. 2. P. 893–912.

²³ De Charron J. Histoire universelle de toutes nations, & spécialement des Gaulois ou François commençant, dès la création du monde consécutivement de çac y çac & de génération en génération jusqu'en l'an de notre Salut 1621. Paris : T. Blais, 1621.
URL: https://books.google.com/books/about/Histoire_universelle_de_toutes_nations_e.html?id=hZ1SAAAAcAAJ.

²⁴ Lescarbot. Op. cit.

двома світами і двома культурами: ще до того, як Канада з'явилася в історії, вона вже була присутня у французькій поезії.

Надихнувшись традицією, що йде від часів Америкго Веспуччі, Лекарбо додав у ті міфічні та ідеологічні уявлення свій варіант, зумовлений гуманістичною культурою: він послідовно порівнював корінних мешканців Канади з народами античності та стародавньої Галії. У «дикунів» він визнає фізичну досконалість, інстинктивну чесноту та схильність дотримуватися законів природи. Такі якості тубільців змушують Лекарбо порівнювати їх з мешканцям греко-латинського світу та Галії. Таким чином, просторові та часові межі асимілюються настільки, що дозволяють сформулювати утопічну модель ідеального людства.

Незалежно від суперечок щодо євангелізації «дикунів», які провокують конфлікти, Лекарбо інтерпретує «інше» американської реальності шляхом застосування культурних шаблонів. Він представляє «дикунів» хорошими або поганими залежно від того, чи ця репрезентація протидіє або сприяє колоніальним зусиллям. З одного боку, підхід корінних жителів до розуміння і опису відносин між «своїми» та «чужими» часто буває подібним і служить наслідком специфічної складності перспективи. З іншого боку, реляції, які виникають з екзотичного досвіду корінних американців, також класифікуються за схемою, яку використовував Лекарбо у багатьох текстах Нової Франції. Його праця характеризується «напруженістю» між «тематичною структурою і послідовністю подій», а також прагненням передати особисті враження від побаченого. Систематично порівнюючи дикунів Північної Америки з народами Античності та Галії, Лекарбо випередив засновника порівняльної антропології Жозефа-Франсуа Лафіто більш ніж на століття. Тож можна вести мову про початок порівняльної антропології ще у XVII столітті. Деякі дослідники, як, приміром, А. Падген у «Падінні природної людини», прослідковують походження етнологічної компаративістики у сучасну епоху від американського досвіду іспанців XVII століття.²⁵

Отже, дослідження моделі формування європейської (франкомовної) літератури мандрів дозволяє глибше зрозуміти складність і багатогранність цього жанру, особливо в контексті

²⁵ Pagden A. *The Fall of Natural Man: The American Indian and the Origins of Comparative Ethnology.* Cambridge University Press, 1987.

I. Історико-літературний процес

його антропологічних та ідеологічних вимірів. Література мандрів не тільки відображає індивідуальні подорожі, але й служить важливим інструментом для осмислення національних ідентичностей та ідеологічних парадигм європейських країн. Аналіз історичних джерел XVI–XVIII століть показує, що саме цей період став вирішальним для формування ідеологічних і культурних основ, які заклали фундамент для подальшого розвитку жанру.

Розгляд різножанрових творів Франсуа Лекарбо, Гонсало Фернандеса де Ов'єдо, Урбана Шоветона, Гійома Постеля та ін. показує, як національні особливості та ідеологічні прагнення впливали на формування образу «іншого» і на процес самовизначення європейських народів. Зокрема, ідеї про походження індіанців, ідеалізація «доброго дикуна», а також теорії, що обґрунтовували права на нововідкриті землі, значною мірою формували літературні наративи згаданого періоду.

Новий Світ став не просто об'єктом колоніальних амбіцій, але й простором для переосмислення європейської культурної спадщини, в якому переплелися античні, біблійні та тогочасні уявлення про світ. Ця взаємодія створила унікальний жанр літератури мандрів, який об'єднав різні ідеологічні, культурні та історичні наративи в єдине ціле. У цьому контексті важливо зауважити, що література мандрів не просто описувала світ, а активно брала участь у його конструюванні через призму культурних та ідеологічних особливостей своєї епохи. Це дослідження також підкреслює важливість подальшого вивчення літератури мандрів як джерела розуміння не тільки минулого, але й процесів формування національних ідентичностей та культурних парадигм, які продовжують впливати на сучасність. Адже Новий Світ став для європейців чимось більшим, ніж простим каталізатором компенсаторних міфів (загублений рай, примітивні вільні та щасливі суспільства, «добрий дикун» або, навпаки, «тваринність» первісної людини). Новий Світ став місцем спадщини античної та християнської традиції, на якій базувалася культура Старого Світу.

Список літератури:

Романова О. В. Мара Mundi: нариси про історію французької літератури мандрів : монографія. Черкаси : Видавець Олександр Третяков, 2017.

Торкут Н. М. Гакллойтові антології морських подорожей та їхній вплив на масову свідомість англійського ренесансного читацького загалу. *Гуманітарний вісник*. Серія: Іноземна філологія. Черкаси : ЧПТ, 2001. Число 5. С. 77–80.

Торкут Н. М. Мемуарна проза Волтера Релі. *Ренесансні студії*. Запоріжжя, 2000. Вип. 5. С. 21–29.

Bezold C. Das arabisch-äthiopische Testamentum Adami. *Orientalische Studien Theodor Nöldeke zum siebzigsten Geburtstag*. Gieszen : Töpelmann, 1906. V. 2. P. 893–912.

Chauveton U. Histoire nouvelle du nouveau monde: Contenant en somme ce que les Hespagnols ont fait jusqu'à présent aux Indes occidentales, & le rude traitement qu'ils font à ces povres peuples là. Par Eustace Vignon, 1579.

URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t57764170.image>.

De Charron J. Histoire universelle de toutes nations, & spécialement des Gaulois ou François commençant, dès la création du monde consécutivement de час у час & de génération en génération jusqu'en l'an de notre Salut 1621. Paris : T. Blais, 1621.

URL: https://books.google.com/books/about/Histoire_universelle_de_toutes_nations_e.html?id=hZ1SAAAcAAJ.

Durán D. Historia de las Indias de Nueva España y islas de Tierra Firme. 1588.

URL: <https://archive.org/details/historiadelasind02dur>.

Fernández de Oviedo y Valdés G. Historia general y natural de las Indias, islas y tierra-firme del mar oceano. Madrid, 1851.

URL: <https://archive.org/details/generalynatural01fernrich>.

Fracastoro G. Hieronymi Fracastori Syphilis sive Morbus gallicus. 1530.

URL: https://archive.org/details/syphilis_morbus_gallicus.

Garimberti G. Problemi naturali, e morali di Hieronimo Garimberti. 1550.

URL: https://archive.org/details/problemi_naturali_morali.

Gliozzi G. Adam et le Nouveau Monde. Champ Social Editions, 2000.

Hakluyt R. The Letters Patents Granted by the Queen's Majestie to M. Walter Ralegh for the Discovering and Planting of New Lands and Countries, Anno 1584.

URL: <https://www.cambridge.org/core/books/principal-navigations-voyages-traffiques-and-discoveries-of-the-english-nation/letters-patents-granted-by-the-queenes-majestie-to-sir-walter-ralegh-for-the-discovering-and-planting-of-new-lands-and-countries-anno-1584/90CB88BF1F7A79E045AD671AF978939E>.

Hakluyt R. The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English nation: Made by sea or over-land to the remote and farthest distant quarters of the earth, at any time within the compasse of these 1600 years: Divided into three several volumes, according to the positions of the regions. London : G. Bishop, R. Newberie, and R. Barker, 1599. URL: <https://archive.org/details/principalnavigat1and2hakl>.

Las Casas B. de. Brevisima relación de la destrucción de las Indias. 1552.

URL: <https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/brevsima-relacin-de-la-destruccin-de-las-indias-0/html>.

Lescarbot M. Discours pour la Paix. Harangue d'action de grâces. Poèmes pour la Paix, écrits composés lors de la Paix de Vervins. 1598. *Bibliothèque nationale de France*. URL: <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc37124z>.

López de Gómara F. Historia general de las Indias. 1552. *Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes*. URL: https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/historia-general-de-las-indias--0/html/fef81d62-82b1-11df-acc7-002185ce6064_2.html.

Montaigne M. Les Essais – I. Traduction en Français Moderne par Guy De Pernon. 2008. URL: <https://archive.org/details/essais.montaigne.pernon>.

Pagden A. The Fall of Natural Man: The American Indian and the Origins of Comparative Ethnology. Cambridge University Press, 1987.

I. Історико-літературний процес

Postel G. Cosmographicae disciplinae compendium, in suum finem, hoc est ad divinae providentiae certissimam demonstrationem conductum. Per Ioannem Oporinum, 1561.
URL: <https://archive.org/details/cosmographicaedi00post>.

Ramusio G. B. Delle navigationi et viagg. 1606.
URL: <https://archive.org/details/dellenavigationi00ramu>.

Strachey W. The historie of travaile into Virginia Britannia. 1612.
URL: <https://archive.org/details/historietravail00majogoog>.

The Theatre of Neptune / Le Théâtre de Neptune. *The Canadian Encyclopedia*.
URL: <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/the-theatre-of-neptunele-theatre-de-neptune-emc>.

References:

Romanova O. V. Mapa Mundi: narysy pro istoriiu frantsuzkoi literatury mandriv : monohrafiia. Cherkasy : Vydavets Oleksandr Tretiakov, 2017.

Torkut N. M. Hakliuitovi antolohii morskykh podorozhei ta yikhonii vplyv na masovu svidomist anhliskoho renesansnoho chytatskoho zahalu. *Humanitarnyi visnyk*. Seria: Inozemna filolohiia. Cherkasy : ChITI, 2001. Chyslo 5. S. 77–80.

Torkut N. M. Memuarna proza Voltera Reli. *Renesansni studii*. Zaporizhzhia, 2000. Vyp. 5. S. 21–29.

Bezold C. Das arabisch-äthiopische Testamentum Adami. *Orientalische Studien Theodor Nöldeke zum siebzigsten Geburtstag*. Gieszen : Töpelmann, 1906. V. 2. P. 893–912.

Chauveton U. Histoire nouvelle du nouveau monde: Contenant en somme ce que les Hespagnols ont fait jusqu'à présent aux Indes occidentales, & le rude traitement qu'ils font à ces povres peuples là. Par Eustace Vignon, 1579.
URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t57764170.image>.

De Charron J. Histoire universelle de toutes nations, & spécialement des Gaulois ou François commençant, dès la création du monde consécutivement de çac y çac & de génération en génération jusqu'en l'an de notre Salut 1621. Paris : T. Blais, 1621.
URL: https://books.google.com/books/about/Histoire_universelle_de_toutes_nations_e.html?d=hZ1SAAAACAAJ.

Durán D. Historia de las Indias de Nueva España y islas de Tierra Firme. 1588.
URL: <https://archive.org/details/historiadelasind02dur>.

Fernández de Oviedo y Valdés G. Historia general y natural de las Indias, islas y tierra-firme del mar oceano. Madrid, 1851.
URL: <https://archive.org/details/generalynatural01fernrich>.

Fracastoro G. Hieronymi Fracastori Syphilis sive Morbus gallicus. 1530.
URL: https://archive.org/details/syphilis_morbus_gallicus.

Garimberti G. Problemi naturali, e morali di Hieronimo Garimberti. 1550.
URL: https://archive.org/details/problemi_naturali_morali.

Gliozzi G. Adam et le Nouveau Monde. Champ Social Editions, 2000.

Hakluyt R. The Letters Patents Granted by the Queen's Majestie to M. Walter Raleigh for the Discovering and Planting of New Lands and Countries, Anno 1584.
URL: <https://www.cambridge.org/core/books/principal-navigations-voyages-traffiques-and-discoveries-of-the-english-nation/letters-patents-granted-by-the-queenes-majestie-to-sir-walter-raleigh-for-the-discovering-and-planting-of-new-lands-and-countries-anno-1584/90CB88BF1F7A79E045AD671AF978939E>.

Hakluyt R. The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English nation: Made by sea or over-land to the remote and farthest distant quarters of the earth, at any time within the compass of these 1600 years: Divided into three several volumes, according to the positions of the regions. London : G. Bishop, R. Newberie, and R. Barker, 1599. URL: <https://archive.org/details/principalnavigat1and2hakl>.

- Las Casas B. de. Brevisima relación de la destrucción de las Indias. 1552.
URL: <https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/brevisima-relacin-de-la-destruccin-de-las-indias-0/html>.
- Lescarbot M. Discours pour la Paix. Harangue d'action de grâces. Poèmes pour la Paix, écrits composés lors de la Paix de Vervins. 1598. *Bibliothèque nationale de France*.
URL: <https://archivesetmanuscrs.bnf.fr/ark:/12148/cc37124z>.
- López de Gómara F. Historia general de las Indias. 1552. *Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes*. URL: https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/historia-general-de-las-indias--0/html/fe81d62-82b1-11df-acc7-002185ce6064_2.html.
- Montaigne M. Les Essais – I. Traduction en Français Moderne par Guy De Pernon. 2008. URL: <https://archive.org/details/essais.montaigne.pernon>.
- Pagden A. The Fall of Natural Man: The American Indian and the Origins of Comparative Ethnology. Cambridge University Press, 1987.
- Postel G. Cosmographicae disciplinae compendium, in suum finem, hoc est ad divinae providentiae certissimam demonstrationem conductum. Per Ioannem Oporinum, 1561.
URL: <https://archive.org/details/cosmographicaedi00post>.
- Ramusio G. B. Delle navigationi et viagg. 1606.
URL: <https://archive.org/details/dellenavigationi00ramu>.
- Strachey W. The historie of travaile into Virginia Britannia. 1612.
URL: <https://archive.org/details/historietravail00majogoog>.
- The Theatre of Neptune / Le Théâtre de Neptune. *The Canadian Encyclopedia*.
URL: <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/the-theatre-of-neptunele-theatre-de-neptune-emc>.